

ASTRID KRISTENSSON:

Reformer inom kriminalvården

Riksdagen kommer under våren att behandla en proposition med förslag till lag om kriminalvård i anstalt. Lagförslaget lägger stor vikt vid att anstaltsvården redan från början inriktas på konkreta åtgärder som förbereder den intagne för tillvaron utanför anstalten. Ordföranden i justitieutskottet, riksdagsledamoten Astrid Kristensson, framhäver hur angeläget det är att den som avtjänar sitt straff verkligen betraktas som en fullvärdig medborgare men även hur viktigt det är att gällande lagstiftning efterlevs. Ledande politiker med justitieministern i spetsen har genom vaga formuleringar bidragit till att urholka respekten för lagstiftningen. Såväl intagna som personal på fängvårdsanstalterna har rätt att kräva att de nya lagbestämmelserna blir så entydiga som möjligt. Författaren förordar en differentiering av fängvårdsklientelet för att undvika en ökning i Sverige av den internationella brottsligheten.

På justitieutskottets bord ligger nu en proposition med förslag till lag om kriminalvård i anstalt m m. Enligt lagförslaget skall anstaltsvården redan från början inriktas på konkreta åtgärder som förbereder den intagne för tillvaron utanför anstalten, allt i den utsträckning det kan ske utan att kravet på samhällsskydd blir eftersatt. Lagförslaget syftar också till en ökad integrering mellan anstaltsvård och frivård. Vikten av samverkan mellan kriminalvården och andra samhälleliga organ betonas. Möjligheterna till permissioner av olika slag kommer att ökas och möjligheterna att hålla en intagen innesluten i enrum begränsas. En viss liberalisering föreslås av bestämmelserna om brevgranskning och reglerna om besök.

På många håll ifrågasätts i dag frihetsberövandet över huvud taget. Kanske det bör tillfogas att från visst håll denna kritik dock ej gäller dem som begått grövre brott mot gemensamma samhällsintressen, skattebrott, trafikbrott etc. Kritiken mot fängelsesystemet som sådant kan jag delvis förstå, i varje fall är det säkert en illusion att tro att den som är intagen på fängvårdsanstalt kommer ut därifrån som en bättre människa. Fängelsestraff behövs givetvis fortfarande som reaktionsform, i varje fall för den typ av brottslingar som samhället måste skydda sig emot. Att begränsa fängelsestraffet till detta klientel — hur önskvärt det än vore — är säkert under överskådlig tid ej möjligt. Emellertid bör ansträngningar göras att finna alternativa reaktionsformer som har mindre skadeverkningar utan att den preventiva

effekten eftersättes.

Det bör eftersträvas att anstaltsvistelsen utformas så att skadeverkningarna för den intagne så långt möjligt undvikas. Frihetsberövandet i sig bör vara straff nog. Det är väsentligt att anstaltstiden utnyttjas till att öka de intagnas aktivitet, deras självförtroende och ansvarskänsla. De måste i högre grad än för närvarande stimuleras att ta egna initiativ, och sist men inte minst måste den fysiska träningen ges ett väsentligt ökat utrymme.

Jag tror att begreppet "vård" i kriminalvården har lett tankarna fel när det gäller syftet med påföljden. Som jag ser fängelsestraffet är det närmast att betrakta som ett försoningsstraff. När den intagne har avtjänat fängelsetiden bör han så att säga vara kvitt med samhället. Han har sonat sitt brott. Talet om att han skall vårdas tyder däremot på att han inte ansetts fullt ansvarig för sina gärningar. Jag anser det vara ett sundhetstecken att den som begår brott får sona vad han har gjort och därmed anses fullt kapabel att ta ansvar för sina gärningar. Med en sådan utgångspunkt är det dock angeläget att den som avtjänat sitt straff verkligen betraktas som en fullvärdig medborgare och att det avtjänade straffet inte kommer att utgöra en belastning under vederbörandes fortsatta levnad. Verkligheten är i det hänseendet som vi vet helt annorlunda, och detta är en viktig opinionsbildande fråga, som vi alla måste hjälpa åt med.

Lika viktig är naturligtvis den opinionsbildning som utgår från att gällande lag-

stiftning skall efterlevas och som alltså tar avstånd från överträdelser häremot. I det hänseendet har det brustit åtskilligt under senare år. Inte minst har ledande politiker med justitieministern i spetsen genom vaga formuleringar bidragit till att urholka respekten för lagstiftningen. Normbildningen i ett samhälle är väsentlig och den kommer till sitt främsta uttryck genom ett lands lagstiftning. För att respekten för lagstiftningen skall kunna upprätthållas krävs givetvis också påföljder vid överträdelser. Hur dessa skall utformas är däremot en fråga som inte är så självklar. Diskussionerna rörande kriminalpolitiken — i synnerhet kriminalvårdens utformning såväl när det gäller anstaltsvård som frivård — måste självfallet fortsätta. De etappvisa reformer som nu genomförs bör endast betraktas som etapper och inte som någon slutgiltig lösning.

Förstärkning av frivården

Den föreslagna lagstiftningen förutsätter en väl fungerande frivård. Detta har hittills varit ett eftersatt område inom kriminalvården. Det finns därför anledning understryka att en förstärkning av frivården — såväl beträffande organisation som resurser — kan komma att ytterligare minska trycket på fångvårdsanstalterna. Den kriminalvårdsreform som beslutades förra året innebär visserligen en ökad satsning på frivården, men trots detta fordras en mer planmässigt genomförd frivårdsorganisation för att människor som kommit i konflikt med samhället skall få det stöd

och den ledning som många gånger är nödvändig för en resocialisering.

En väsentlig fråga är utbildningen av anstaltspersonalen. En förbättrad utbildning skulle otvivelaktigt positivt kunna påverka rekryteringen. Det är också angeläget att personalen i så stor utsträckning som möjligt kan ägna sig åt kontakter och samvaro med de intagna. Diskussioner och samverkan på det personliga planet kan för många intagna säkerligen betyda minskad isolering och större chans till återgång till en normal livsföring.

Under de senaste åren har arbetssituationen för fängvårdspersonalen på många anstalter varit besvärlig. Anställda har stundom utsatts för ovederhäftig kritik trots att de endast tillämpat nu gällande behandlingslag. När problemen ställts på sin spets har de ofta funnit sig sakna stöd för sitt handlande hos ytterst ansvariga. Genom JO-anmälningar, ofta satta i system från de intagnas sida, har oproportionerligt stor del av personalens arbetstid åtgått till bemötanden.

När nu förslag framläggs om en ny lagstiftning är det ett angeläget önskemål att lagbestämmelserna blir så entydiga som möjligt. Detta är viktigt ur personalens synpunkt, men även för de intagna måste klara regler framstå som något positivt. Stark kritik har i detta hänseende riktats mot justitieministerns proposition. Många paragrafer har formulerats på ett alltför vagt sätt. Alltför många frågor lämnas öppna och lagstiftaren saknar därför möjlighet att bedöma vilket innehåll lagen genom tillämpningsföreskrifter och praxis på

de skilda anstalterna i själva verket kommer att få. Lagstiftning in casu är givetvis inte lämpligt, men det är angeläget med en ökad precisering av vissa paragrafer och i övrigt så entydiga kommentarer som möjligt.

Differentiering av fängvårdsklientelet

Permissionsinstitutet är ett nödvändigt och många gånger positivt inslag i den sk anstaltsbehandlingen. En beviljad permission bygger på ett förtroende för den intagne och hans vilja att svara mot förtroendet. Som jag tidigare framhållit är det ett viktigt inslag under anstaltsbehandlingen att stärka den intagnes ansvarskänsla. Permissionerna utgör ett viktigt medel härtill. För att en liberalisering av permissionsinstitutet skall vara möjlig att genomföra är det dock enligt min mening nödvändigt att från det sk normalklientelet särskilja de grövre brottslingar som ägnat sig åt "organiserad eller systematisk kriminell verksamhet och beträffande vilka samhällsliga stödåtgärder kan förväntas sakna effekt" enligt justitieutskottets formulering. Beträffande dessa är det nödvändigt med mera restriktiva permissionsregler om inte brottsbalkens påföljdssystem skall bli ett slag i luften.

Det dröjde alltför länge innan justitieministern — i det fallet var det för övrigt statsrådet Lidbom som fick stå för propositionen — bestämde sig för att genomföra skärpta permissionsregler för ovan nämnda kategori grövre brottslingar. Detta var en nödvändig reform. Sverige hade under senare år i internationella sk gang-

terkretsar blivit känt som ett Landet Gosen, där dels risken för upptäckt varit ringa, dels behandlingen i fångvårdsanstalt sådan att ingen behövde riskera att sitta särdeles länge inom lås och bom. Det var bl a på grund av vår humana kriminalvård som den internationella brottsligheten i synnerhet narkotikabrottsligheten i allt större utsträckning började inriktas på vårt land. Det är inte lätt att till en vanlig knegartillvaro rehabilitera människor som för länge sedan uppfattat brottets bana som det framtida yrket. Inte heller är det lätt att övertyga någon om att han bör sikta på ett vanligt avlönat arbete, som kanske ger 20—30 000 kronor om året, när han kan göra stora snabba narkotikaffärer och tjäna kanske 100 000 kronor på ett par dygn — ”skattefritt”. Beträffande denna kategori brottslingar är det nödvändigt att samhället inte använder hartassen utan inser att man har att göra med kallt beräknande yrkesförbrytare, som i sin yrkesutövning enbart väger chanser mot risker. En kategoriklyvning är givetvis inte enkel att genomföra i praktiken, men icke desto mindre är den nödvändig om det skall gå att i övrigt vinna förståelse för en human kriminalvård.

En onödig begränsning i möjligheterna till differentiering av fångvårdsklientelet ligger i den bestämmelsen att om vederbörande skall underkastas de strängare permissionsreglerna han skall vara dömd till minst två års fängelse. Det bör enligt min mening övervägas att personer som dömts till påföljd understigande två år undantagsvis bör omfattas av de mera restrikti-

va bestämmelserna. Jag tänker närmast på dem som samtidigt dömts till förvisning, men för vilka förvisningen ej kan verkställas. Dom på förvisning leder ju regelmässigt till en sänkning av den vanliga påföljden. Likaledes bör erinras om att minimistraflet för grovt narkotikabrott är satt så lågt som till ett år.

En fråga som har varit föremål för ett mycket stort intresse från olika håll är utformningen av isoleringsstraffet. I propositionen föreslås en icke oväsentlig reduktion av tiden för inneslutning i enrum. Att gällande ordningsregler på anstalterna skall iakttas är en självklarhet. Lika självklart är att överträdelser måste beivras. De påföljder som finns är enligt lagförslaget varning, isolering i högst 7 dagar samt förlängning av verkställighetstiden med max 10 dagar. Vid de kontakter som justitieutskottet haft med olika berörda parter förefaller det emellertid som om reaktionen mot en förlängning av verkställighetstiden vore minst lika stark som mot isoleringsstraffet. Men någon mer reell påföljd än varning behövs givetvis. Man måste fråga sig om det är alldeles omöjligt att hitta andra reaktionsformer, lika effektiva men mer humana.

Narkotikaproblemet

Under de anstaltsbesök som justitieutskottet gjort och under de samtal vi haft med företrädare för såväl anstaltspersonal som intagna har det framkommit att isolering många gånger tillgrips på grund av bristande terapeutiska resurser. Detta är med hänsyn till personalbristen förklarligt men

givetvis helt otillfredsställande. En icke fungerande narkomanvård och en bristfällig nykterhetsvård har medfört att antalet vårdbehövande bland de intagna ökat avsevärt. På vissa anstalter utgör narkomaner och alkoholister den helt övervägande andelen av klientelet. På Hinseberg lär enligt uppgift 80—85 % vara narkomaner. Lägg därtill alkoholisterna så blir det endast ett fåtal "normala" intagna kvar. På Hall uppges antalet narkomaner vara cirka 70 %, vartill kommer ett stort antal alkoholmissbrukare. Slutsatsen blir att den frivilliga narkomanvården leder till en av ingen önskad tvångsvård, nämligen på våra fängervårdsanstalter; och fängelse är ingen bra vårdform. Det kanske också bör nämnas att icke alla är narkomaner eller alkoholister när de tas in på anstalt, en del blir faktiskt missbrukare under anstaltstiden. Fängelseledningarna prövar alla sätt att försöka hålla anstalterna fria från alkohol och narkotika. Man kontrollerar brev, man har besökskontroll, och på andra sätt försöker man också stoppa insmuggling av dessa medel. Trots detta förefaller det vara ganska lätt att komma över både sprit och narkotika på anstalterna.

Detta medför också att de intagna ofta sätter sig i stora skulder under anstaltsvistelsen för att få tillgång till dessa stimulantia. När man vet hur stora problem detta medför på anstalterna och hur omfattande kontrollåtgärder som måste insättas utan några påtagliga resultat, förefaller det egendomligt att det inte ens är tillåtet att genom stickprovsvis tagen urin-

kontroll få reda på vilka som brukar narkotika. Missbruk av sprit är självklart lättare att konstatera, och det skapar faktiskt därmed också ett slags ojämlikhet på anstalterna, då drogmissbrukarna har mycket lättare att dölja sitt missbruk än alkoholisterna. Jag anser därför att det bör skapas legala förutsättningar för att inom kriminalvårdens anstalter kunna kontrollera narkotikamissbruk genom stickprovsvis urinkontroll.

Det bör även övervägas att genom utformningen av permissionsreglerna och reglerna om villkorlig frigivning premiera avhållsamhet i fråga om bruket av narkotika och alkohol. Om möjligheten till en sådan urinkontroll infördes kunde måhända också kontrollåtgärderna när det gäller besökare och brevcensur göras mindre rigorösa.

KRUM

Det bör vara angeläget att vidga kontakterna mellan de intagna och människor ute i samhället. Under några år har under justitiedepartementets huvudtitel funnits ett anslag till dylik frivillig kontaktverksamhet. En stor del av anslaget har emellertid gått till KRUM. När KRUM första gången fick del av detta anslag skedde det genom ett ingripande personligen av justitieministern. Därefter har synbarligen kriminalvårdsstyrelsen känt sig föranlåten att fortsätta med detta anslag trots att, såvitt jag förstår, KRUM i sin verksamhet många gånger direkt motverkat den allmänna kriminalpolitiska målsättning som regering och riksdag i stor

enighet ställt sig bakom. KRUM:s målsättnings- och aktionsprogram är en intressant läsning. Utrymmet medger inte mera omfattande citat. Följande må räcka: "KRUM arbetar för en analys och ett bekämpande av det klassamhälle som genom sina ojämna makt- och förmögenhetsförhållanden bidrar till att skapa grupper som är socialt, ekonomiskt och kulturellt utslagna. Utöver den traditionella opinionsbildningen bör aktioner komma till stånd i ökad utsträckning. KRUM skall kunna aktivt stödja stridsåtgärder samt i övrigt sprida vetskap om och stödja fångarnas kamp. KRUM-kansliet i Stockholm skall fungera som informations- och agitationscentral."

Att KRUM får hålla på med sin verksamhet må vara hänt. Men att den delvis bedrivs med statsbidrag är mer än uppseendeväckande. En verksamhet som syftar till att sätta upp de intagna mot samhället kan inte kallas resocialiserande. Den

motverkar i stället de syften som bör vara kriminalvårdens, nämligen att underlätta för de intagna att återinträda i samhället. Det är en viktig uppgift att främja kontakten mellan människor ute i samhället och de intagna. En organisation som verkligen under de senaste åren bedrivit en förtjänstfull och positiv kontaktverksamhet är Röda Korset, under Jarl Hjalmarssons ledning. Det skall sägas att kriminalvårdsstyrelsen något sänkt anslaget till KRUM. Samtidigt har emellertid anslaget till Röda Korset också sänkts!

Den reformverksamhet som under senare år ägt rum inom kriminalvårdens område är varken omfattande eller slutgiltig. Den får betraktas som en etapp, som kommer att följas av flera allteftersom den kriminalpolitiska debatten går vidare. Frågetecknen är fortfarande många, och ju mer man försöker sätta sig in i problemen desto fler blir frågetecknen och desto svårare beslutsfattandet.